

НАЗВИ ЖІНОК ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРІ

У статті проаналізовано назви жінок за діяльністю, характерні для гуцульського діалекту. Їх розглянуто на семантичному, словотвірному, стилістичному рівнях. Відзначено, що назви жінок за діяльністю показують специфіку гуцульського фемінікону, забезпечують ідентифікацію гуцульського говору на тлі інших діалектів української мови.

Ключові слова: гуцульський діалект, назви жінок за діяльністю.

Сприйняття кожного діалекту відбувається внаслідок усвідомлення насамперед культури, звичаїв, традицій, діяльності жителів певної території, а особливо їх зайнятості. Окремі географічні, сільськогосподарські, виробничі, культурні умови проживання зумовлюють і певну зайнятість людей, що визначає специфіку їх лексики та виділення його на тлі інших діалектів української мови. А яскравими репрезентантами діалектного мовлення в такому випадку виступають назви осіб за діяльністю (переважно сільськогосподарською та народно-побутовою). При цьому, не завжди простежується корелятивність між назвами чоловіків та назвами жінок, бо часто лексеми можуть бути носіями своєрідних видів діяльності чи форм зайнятості чоловіків або жінок, напр.: *бовгарь* – *бовгарька*, *скотарь* – *скотарька*, *волярь* – *волярька*, *телетник* – *телетниця* (ЯТ, 71) і лише *чабан*, *хрімкар*, *стрункар*, *баїля*, *майерка* (ЯТ, 57, 60, 64, 82, 87).

Уособленням гуцульського діалекту і його мовного колориту [див. 5, 8] можна вважати назви жінок за діяльністю, різними діями, функціями, ремеслами, специфічними для гуцульського краю. Фемінітиви-гуцулізми вже були об'єктом деяких лінгвістичних досліджень – у лексико-семантичному, структурно-словотвірному, функціонально-стилістичному аспектах [див. 1, 2, 3]. Однак зі всіх тематичних груп фемінітивів-гуцулізмів обличчя гуцульського лексики найвиразніше показують саме назви жінок за діяльністю. Саме такі найменування, порівняно з іншими назвами жінок (за спорідненням, стосунками, поведінкою тощо), дають яскраве уявлення про гуцульський край (*мольфарка*, *чередінниця*, *вишивальниця*, *килимарка*, *лижкарка* тощо). І мова йде про власне гуцульські назви жінок за діяльністю, не беручи до уваги загальноновживані слова, поширені в гуцульському краї.

Назви жінок за діяльністю – це порівняно невелика група номінацій у межах фемінітивів-гуцулізмів, що характеризується певними семантичними, словотвірними, стилістичними особливостями. За більш детальною характеристикою їх можна розмежувати на окремі підгрупи найменувань: назви жінок за надприродними задатками й діями, назви жінок за природними можливостями й діями, назви жінок за побутовою діяльністю, назви жінок за сільськогосподарською зайнятістю, назви жінок за народними ремеслами, назви жінок за службовою діяльністю. До кожної підгрупи входить небагато різнозначенневих номінацій, але майже кожне значення обростає кількома близькими за семантикою лексемами, утворюючи таким чином різні за протяжністю синонімічні ряди.

Визначальною й досить оригінальною є підгрупа назв жінок за надприродними можливостями й діями, що була вже об'єктом загальних і спеціальних лінгвістичних досліджень [див. 2, 10]. Вона добре сформована, представлена численними найменуваннями, які засвідчують багатовікову зайнятість жінок різними магічними діями, що беруть початок ще з дохристиянських часів і пов'язані з чудодійними силами гірських місцевостей. Особливе захоплення такими діями, використання своїх надприродних сил спричинило й появу численної кількості близьких за значенням номінацій, які, напевно, ні в якому говорі чи загалом наріччі української мови не представлені такою мірою, як у гуцульському діалекті [див. 4].

Спільним значенням назв жінок за надприродними діями є значення «жінка, яка займається лікуванням, примовлянням, передбачуванням». Водночас лексеми цієї підгрупи можна розвести у два синонімічні ряди з урахуванням спеціалізації такої діяльності жінок. Зокрема, значенням «жінка, яка лікує замовляннями, травами» будуть об'єднані слова *баїля* «знахарка» (ГС, 20), *баїльниця* «знахарка» (ГС, 20), *гадерка* «жінка, яка примовляє від укусу гадюк» (ГС, 43), *примівниця* «знахарка» (ВС, 48), а значенням «жінка, яка займається ворожінням, чаклуванням» – слова *босорка* «відьма» (ГС, 28), *босорканя* «чаклунка» (ГС, 28), *воскарка* «ворожка» (ФТ, 220), *мольфарка* «чарівниця» (ГС, 125), *папирулька* «ворожка» (ГС, 144), *чередінниця* «чарівниця» (ВС, 57). Крім специфічних найменувань, у гуцульському діалекті використовуються, звичайно, і загальноновживані назви жінок на зразок *відьма*, *ворожка*, *знахарка*, *чарівниця*.

Підгрупа назв жінок за природними задатками й здібностями, що виливаються у відповідні дії, охоплює лише кілька номінацій, зокрема *данцівниця* «танцюристка» (ГС, 55), *співанка* «співачка» (ФТ, 272), *співушечка* «співачка» (ФТ, 297). Такі слова можна розглядати і як оказіональні, власне авторські утворення, оскільки вони зафіксовані як одиничні випадки. Усе ж вони характеризують народну творчість гуцульського краю, відображену переважно в пісенному і танцювальному жанрах.

Незвичайною є підгрупа назв жінок за побутовою діяльністю, що вказують не на певну зайнятість їх у домашньому господарстві, а на ставлення жінок до хатньої праці. Отож зазначені найменування можна поділити ще й на слова з позитивною семантикою, наприклад: *газдинька* «газдиня» (ГС, 51), *помаганниця* «помічниця» (ГС, 154), *штрамачка* «акуратна жінка» (ГС, 221), і з негативною семантикою, наприклад: *калягузниця* «погана робітниця» (ГС, 89), *капарниці* «недбала робітниця» (ГС, 89), *керинниці* «погана робітниця» (ГС, 89), *леп'єнка* «брудна жінка» (ГС, 111), *маркірантка* «жінка, яка ухиляється від праці» (ГС, 119), *хатарька* «жінка, яка любить ходити по чужих хатах» (ГС, 201), *штольфа* «ледача жінка» (ГС, 220). Відсутність специфічних назв жінок за побутовою діяльністю для позначення конкретного виду зайнятості в домашньому господарстві пояснюється, ймовірно, тим, що хатня праця жінок-гуцулок нічим особливим не відзначалася, порівняно із господарюванням жінок на інших українських територіях.

Підгрупу назв жінок за сільськогосподарською діяльністю становлять лексеми, що, на відміну від попередніх номінацій, дають точну оцінку виду зайнятості жінок. Це діяльність жінки, пов'язана із випасанням та догляданням худоби, заготівлею кормів, вирощуванням певних рослин, збутом продукції, наприклад: *бовгарька* «жінка-пастух» (ГС, 27), *бовташка* «крамарка» (ГС, 27), *браля* «жінка, яка вибирає льон, коноплі» (ГС, 29), *громаділі* «жінка, яка громадить сіно» (ГС, 49), *маєрка* «жінка, яка йде ввечері на полонину доїти корів» (ГС, 118), *склепарька* «продавщиця» (ГС, 171). Таких номінацій небагато, оскільки саме сільське господарство малорозвинене на Гуцульщині і пов'язане в основному з випасанням домашніх тварин.

Назви жінок за різними народними ремеслами відображають невід'ємну складову частину життя гуцульських жінок – постійне заповнення свого вільного часу додатковими заняттями – своєрідними гуцульськими промислами – з метою виживання й утримання власної сім'ї. Специфічними народними ремеслами жінок у гуцульському краї є вишивання, ткання, шиття, плетіння, прядіння, рукоділля, відображенням чого стали й відповідні найменування жінок, зокрема *вишивальниця* «вишивальниця» (МД, 140-141), *писанкарка* «писанкарка» (ВС, 168), *рукодільниця* «рукодільниця» (ВС, 180), *шваля* «швачка» (ФТ, 479).

Назви жінок за службовими обов'язками відображають зайнятість жінок не тільки гуцульського краю, а й всіх українських жінок загалом. Однак на території Гуцульщини вони набули специфічного фонетичного, граматичного оформлення або лексичного значення і тому можуть вважатися так само своєрідними гуцульськими фемінтивами, зокрема *адукатка* «жінка-адвокат» (ГС, 17), *андженірка* «жінка-інженер» (ГС, 17), *дохторка* «лікарка» (ГС, 62), *профецирка* «вчителька» (ЧТ, 1, 329).

За словотвірними ознаками назви жінок за діяльністю – це похідні слова, мотивовані різними твірними словами. Чимало найменувань зумовлено співвідносними назвами чоловіків, наприклад: *адукатка* < *адукат*, *бовгарька* < *бовгар*, *воскарка* < *воскар*, *капарниця* < *капарник*, *манкірантка* < *манкірант*, *мольфарка* < *мольфар*. Але до багатьох аналізованих фемінітивів не зафіксовано співвідносних назв чоловіків, ймовірно, через вказівку на власну жіночу діяльність, більшу жіночу активність або через відсутність назви чоловіка взагалі. У такому випадку вони мотивуються здебільшого дієслівними основами, наприклад: *баїля* < *баяти*, *браля* < *брати*, *вишивальниця* < *вишивати*, *громаділі* < *громадити*, *ткаля* < *ткати*.

У структурі майже всіх назв жінок за діяльністю виділяються словотворчі суфікси, тому розглядувані слова можна віднести до морфологічного способу деривації, а саме до суфіксального способу. Як суфіксальні деривати назви жінок характеризуються різними словотворчими формантами, з яких продуктивним є суфікс *-к-а* (*андженірка*, *босорка*, *майорка*, *писанкарка*, *хатарька*, *штрамачка*), а малопродуктивними або поодинокими суфікси *-ниц-я*, *-льниц-я*, *-ан-я*, *-л-я(і)*, *-іл-я(і)*, *-очк-а*, *-ечк-а* (*баїльниця*, *примівниця*, *вишивальниця*, *босорканя*, *браля*, *шваля*, *громаділі*, *воскарочка*, *співушечка*). Отож твірні основи (іменникові та дієслівні) зумовили творення в основному суфіксальних іменників на позначення жінок за різними видами діяльності в гуцульському говорі.

Оскільки назви жінок за діяльністю мотивовані різними твірними основами (іменникового та дієслівного походження), то їм властива й різна словотвірна семантика. Деривати, зумовлені співвідносними назвами чоловіків, мають номінативне модифікаційне словотвірне значення (*дохторка* < *дохтор*, *таздиня* < *тазда*, *керинниця* < *керинник*), зумовлені співвідносними назвами жінок – пейоративне модифікаційне словотвірне значення (*воскарочка* < *воскарка*, *таздинечка* < *таздинька*), а зумовлені співвідносними дієслівними основами – мутаційне словотвірне значення (*баїльниця* < *баяти*, *громаділниця* < *громадити*).

За стилістичними особливостями досліджувані назви жінок є в основному стилістично маркованими найменуваннями. У межах самого говору, у побуті жителів гуцульського краю такі фемінітиви можуть сприйматися як загальноновживані, зрозумілі й відомі всім слова. Однак на рівні сучасної української літературної мови вони мають відчутний розмовний відтінок, зумовлений особливостями гуцульського діалекту. До загального розмовного вжитку вони не входять, але певною мірою відображені в сучасній українській літературній мові. Одні з них зафіксовані у лексикографічних джерелах як стилістично марковані, напр.: *босорканя* – міфол. «відьма» (СУМ, 1, 610), інші реалізовані в словотвірних синонімах, напр.: *бральниця* – «жінка, яка бере льон або коноплі» (СУМ, 1, 618), а ще інші мають літературні відповідники, що, як і більшість назв жінок за діяльністю, належать на даному етапі до розмовного мовлення, тому часто не вводяться до лексикографічних праць, напр.: *адвокатка* < *адвокат* (СУМ, 1, 129). Та оскільки суттєві риси діалектизмів полягають не в їх наявності в літературній мові чи в художньому творі, а в їх відмінності на рівні місцевих чи соціальних говорів [9, 100], то більш актуальним постає питання співвіднесення гуцульських назв жінок за діяльністю з відповідними назвами інших діалектів української мови.

Таким чином, гуцульський діалект досить багатий і колоритний у використанні назв жінок за діяльністю, що співвідносяться переважно з відповідними назвами чоловіків (*домарька* – *домарь*, *вівчарька* – *вівчар*, *бараничка* – *бараник*, *помагалниця* – *помагалник*) або не мають чоловічих відповідників (*баїля*, *браля*, *громаділі*, *маєрка*). Назви жінок за діяльністю охоплюють слова на позначення осіб за надприродними і природними можливостями, за побутовою і сільськогосподарською зайнятістю, за народними ремеслами та службовою діяльністю. Майже всі фемінітиви відображають суфіксальний спосіб деривації, мають різні словотворчі форманти (*баранячка*, *бойтарька*, *лупирька*, *скотарька*, *подавалниця*, *чародійниця*, *босорканя*, *браля*) і словотвірні значення – модифікаційні (*лупейка*, *стрижалька*, *таздиненька*) та мутаційні (*баїльниця*, *громаділі*, *шваля*). За

стилістичними ознаками – це яскраво виражені народнорозмовні лексеми, характерні для гуцульського діалекту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брус М. П. Гуцульські фемінітиви: семантика і структура / Марія Брус // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. — Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2010. — Вип. XXV—XXVI. — С. 67—72.
2. Брус М. П. Міфологічність гуцульського фемінікону / Марія Брус // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». — Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2010. — Вип. 23. — С. 41—46.
3. Брус М. П. Словотвір фемінітивів-гуцулізмів / М. П. Брус // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць / Відп. ред. М. Я. Плющ. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 6. — С. 19—24 (5 друк. арк.).
4. Брус М. П. Фемінітиви північного наріччя української мови / Марія Брус // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем. — Житомир : Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2010. — С. 23—34
5. Гриценко П. Ю. Гуцульський говір / П. Ю. Гриценко // Українська мова : Енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. — 3-є вид., зі змін. і доп. — К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2007. — С. 129—130.
6. Гуцульські говірки : лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / [ред. кол.: Я. Закревська (відп. ред.), П. Гриценко, Л. Коць-Григорук та ін.]. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2000. — 368 с.
7. Гуцульщина : лінгвістичні етюди / АН України. Інститут суспільних наук ; ред. кол. : Я. Закревська (відп. ред.), У. Єдлінська, Р. Керста, В. Черняк. — К. : Наук. думка, 1991. — 308 с.
8. Жилко Ф. Т. Нарис з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. — вид. друге (перероблене). — К. : Рад. школа, 1966. — С. 225—230.
9. Ковалик І. І. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у іменниковому словотворі / І. І. Ковалик // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами : зб. наук. праць / ред. кол. : М. А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. — К. : Наук. думка, 1977. — С. 96—107.
10. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Наталя Хобзей. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2002. — 216 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВС – Влад М. М. Стрітенне : книжка гуцул. звичаїв і вірувань / Марія Влад ; ред. П. Л. Швець. — К. : Вид-во “Укр. письменник”, 1992. — 224 с.

ГС – Гуцульські говірки : короткий словник / відповід. ред. Я. Закревська ; уклад. : Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська, В. Зеленчук, Н. Хобзей. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1997. — 232с.

МД – Матіос М. Солodka Даруся / Марія Матіос ; вид. третє. — Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2005. — 176 с.

ФТ – Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Юрій Федькович ; ред. кол. : І. О. Дзевєрін (голова), М. П. Бажан, О. Т. Гончар, Ю. Е. Григор’єв та ін. — К. : Наук. думка, 1985. — 576 с.

ЧТ – Черемшина М. Твори в двох томах / Марко Черемшина ; ред. кол. : О. Є. Засенко (голова), О. В. Мишанич, Ф. П. Погребенник. — К. : Наукова думка, 1974. — Т. I. — 336 с. ; Т. II. — 304 с.

ЯТ – Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування / Ястремська Тетяна. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — 424 с. — (Серія “Діалектологічна скриня”).

The article analyses names of women according to their activity typical of Gutsulian dialect. They are examined on semantic, morphological and stylistic levels. It has been pointed out that women's names according to their activity show the peculiarities of feminicon, identify Gutsulian Vernacular on the background of other dialects of the Ukrainian language.

Key words: *Gutsulian Vernacular, women's names according to their activity.*

У статті проаналізовані названія жіночин за діяльністю, характерні для гуцульського діалекта. Їх розглянуто на семантичному, словообразовательному, стилістичному рівнях. Підкреснуто, що названія жіночин за діяльністю показують специфіку гуцульського фемінікона, забезпечують ідентифікацію гуцульського говора середі других діалектов українського языка.

Ключевые слова: *гуцульский диалект, названія жіночин за діяльністю.*

Див. : Брус М. П. Назви жінок за діяльністю в гуцульському говорі / Марія Брус // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – Вип. XXXII–XXXIII. – С. 123–127.